ಡಾ|| ಎಂ. ವಾಯ್. ಸಾವಂತ*

ಪೇಶ್ವೆಯರ ಕಾಲದ ನರಗುಂದ (೧೭೮೭-೧೮೧೮)

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೮೭ ರಿಂದ ೧೭೯೬ರವರೆಗೆ ನರಗುಂದದ ಆಡಳಿತವು ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದ ನೇರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ನರಗುಂದದ ದೇಸಾಯಿ ವೆಂಕಟರಾವ್ ಭಾವೆ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ವಿರುದ್ಧ ಬಂಡೆದ್ದಾಗ ದೇಸಾಯಿ ಪುಣೆಯ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಧಾವಿಸಿದನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೂ ಟಿಪ್ಪುವಿಗೂ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನರಗುಂದದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಟಿಪ್ಪು ಭಾವೆಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು (೧೭೮೫). ೧೭೮೭ರ ಗಜೇಂದ್ರಗಡ ಒಪ್ಪಂದದ ಮೇರೆಗೆ ನರಗುಂದವನ್ನು ಟಿಪ್ಪು ಮರಾಠರಿಗೆ ಮರಳಿ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾಯಿತು.[1]

ಪುಣೆಯ ಪತ್ರಾಗಾರದಲ್ಲಿ[2] ಅನೇಕ ಮೋಡಿ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಕಾಲದ ನರಗುಂದದ ಮಾಹಿತಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಿಂದ ಅಂದಿನ ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳ ಬಗೆಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವು ಮಹತ್ವದ ಮೋಡಿ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಖ್ಯಾತ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಡಾ|| ಕೆ. ಎನ್. ಚಿಟ್ನಿಸ್‌ರು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಪತ್ರಾಗಾರದಲ್ಲಿನ ತಾಳೇಬಂದಗಳ[3] ಪ್ರಕಾರ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೭೮೭-೮೮ರಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಾ ನರಗುಂದವು ರಘುನಾಥ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಎಂಬ ಮರಾಠಾ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ನರಗುಂದವು ತಾಲೂಕಾ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದು, ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು ಇದ್ದವು. ತಾಲೂಕಾ ನರಗುಂದವು ೧ ಪರಗಣ, ೧ ಸಮತ ಹಾಗೂ ೨ ತರ್ಫಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಒಂದು ತಾಳೇಬಂದದ ಪ್ರಕಾರ ೧೭೮೭-೮೮ರಲ್ಲಿ[4] ತಾಲೂಕಾ ನರಗುಂದವು ಈ ಈ ರೀತಿ ವಿಭಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು :

೧) ಪರಗಣಾ ನರಗುಂದ-೨೨ ಗ್ರಾಮಗಳು ; ೨) ತರ್ಫ ಕೊಣ್ಣೂರ-೧೯ ಗ್ರಾಮಗಳು ೩) ತರ್ಫ ನವಲಗುಂದ ೩-ಗ್ರಾಮಗಳು ಹಾಗೂ ೪) ಸಮತ ಬಾದಾಮಿ-೫ ಗ್ರಾಮಗಳು ; ಒಟ್ಟು ೪೯ ಗ್ರಾಮಗಳು.

ಸುಮಾರು ೪೨ ಗ್ರಾಮಗಳು ಇನಾಮುದಾರರು ಮತ್ತು ದೇಸಾಯಿಗಳ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಉಳಿದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಹೇರಲಾಗಿತ್ತು. ಜಮೀನುದಾರರ ಹೆಸರುಗಳು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿವೆ.

೧) ನರಗುಂದಕರ ದೇಸಾಯಿ, ೨) ಬದ್ರಿ ಜಮಲಖಾನ, ೩) ನರಗುಂದ ದೇಶಪಾಂಡೆ, ೪) ಹೊಸಕೇರಿ ದೇಸಾಯಿ, ೫) ಶಿರೋಳ ದೇಸಾಯಿ, ೬) ವೆಂಕಟರಾವ್ ಭಾಸ್ಕರ, ೭) ರಾಮದುರ್ಗಕರ, ೮) ದೇಶಪಾಂಡೆ

* ಲಕ್ಷ್ಮೀನಗರ್, ವಿದ್ಯಾಗಿರಿ. ಧಾರವಾಡ-೫೮೦ ೦೦೪

1 ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾಭವನ. ಮುಂಬೈ, "ಮರಾಠಾ ಸುಪ್ರಮೆಸಿ", ಸಂ. VIII, ಪು. ೪೭೩

2 ಪುಣೆಯ ಪತ್ರಾಗಾರ, "ಕರ್ನಾಟಕ ಜಮಾವ". ರೂಮಾಲ ನಂ. ೩೬೯-೪೨

3 ಅದೇ.

4 ಪು. ಪ. ಕ. ಜ. ರೂ. ನಂ. ೧೫೦೦

ತೊರಗಲಕರ, ೯) ನರಸಿಂಗ ದೀಕ್ಷಿತ, ಕೋರಿ ಗೋವನ ಕೊಪ್ಪ ಹಾಗೂ ರಾಮರಾವ ಗೋವಿಂದ.

ನರಗುಂದ ಪರಗಣೆಯು ಈ ಕೆಳಗಿನ ೨೩ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಕಂದಾಯ ವಸೂಲಿ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು : (ಕ–ಕಸಬಾ, ಮೌ–ಮೌಜೆ, ಮ–ಮಜರೆ) ಕ. ನರಗುಂದ, ಮೌ. ದಂಡಾಪುರ, ಮೌ. ಸೋಮಾಪುರ, ಮೌ. ಪೇಟ, ಮೌ. ಅರಬನ, ಮ. ಬಹಿಕನಹಟ್ಟಿ, ಮ. ಜಗಾಪುರ, ಮ. ಕರವಿನಕೊಪ್ಪ, ಮೌ. ಸಿದ್ದಾಪುರ, ಮೌ. ಕಿತ್ತೂರ, ಮೌ. ಅಲೂರ, ಮೌ. ಗುಲಕಟೆ, ಮೌ. ಹೆಬಳಿ, ಕ. ಶಿರೋಳ, ಮೌ. ವಡವಟ್ಟಿ, ಮೌ. ಇಗಲಗುಂಡಿ. ಮೌ. ಲಕಮಾಪುರ, ಮೌ. ಬಿಕನೂರ, ಮೌ. ಡೊಂಗರ ಗೋವನಕೊಪ್ಪ, ಮೌ. ಅನಗುಂಡಿ, ಮೌ. ಮನಿಹಾಲ, ಮೌ. ಗೊನ್ನಾಗರ, ಮೌ. ಚಿಕಮೂಲಂಗಿ, ಮೌ. ಬೆನ್ನೂರ, ಮೌ. ತಡಸಿ, ಮೌ. ಸನಗಲ, ಮೌ. ತಲಕವಾಡ, ಮೌ. ವಾಸನ, ಮೌ. ಮಲ್ಲಾಪುರ, ಮೌ. ಹೋಟಿಹೋಲಿವಾಸ.

ತೇರೀಜ ಎಂಬ ೧೭೮೮ರ ದಾಖಲೆಯಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಾ ನರಗುಂದದ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಕೆಳಗಿನ ವಿವರಣೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಆಡಳಿತದ ವಿಭಾಗಗಳು	ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ	ಆದಾಯ
ಪರಗಣಾ ನರಗುಂದ	೧೩	ರೂ. ಆ. ಪೈ.
೧. ಸಮಂತ ಶಿರೋಳ	೩	೮,೭೨೮–೧೫–೦
ಸಮಂತ ಹೊಸಕೇರಿ	೬	
೨. ತರ್ಫ ಕೊಣ್ಣೂರ	೧೯	೫,೭೪೪–೧೦–೧
೩. ತರ್ಫ ನವಲಗುಂದ	೩	೧,೧೧೫–೧೦–೦
೪. ಪರಗಣಾ ಬಾದಾಮಿ	೫	೩,೦೦೧–೦೪–೦
	೪೯	೧೮,೪೯೧–೧–೧

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿ ಪರಗಣೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ೧) ಕಮಾವಿಸದಾರ್ ೨) ಫಡ್‌ನಿಸ್ ೩) ಸಬನಿಸ್ ಮತ್ತು ೪) ಧಪ್ತರದಾರ. ಕಮಾವಿಸದಾರನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇದ್ದರು : ಮುಜುಮುದಾರ, ಫಡ್‌ನಿಸ್, ದಫ್ತರದಾರ, ಹಶಮನಿಸ್, ಪೋತದಾರ, ಚಿಟನಿಸ್, ನಾಕೇದಾರ, ಕೋತವಾಲ, ಕಾರಖಾನಿಸ್ ವಗೈರೆ. ಮಜುಮುದಾರ ಮತ್ತು ಫಡನಿಸ್ ಇವರು ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದಿಂದ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉಳಿದವರೆಲ್ಲ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಗಳಾದ ಸರಸುಬೇದಾರ ಅಥವಾ ಕಮಾವಿಸದಾರರಿಂದ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದರು.[5]

ತಾಲೂಕಾ ನರಗುಂದದ ೧೭೮೭–೮೮ರ[6] ಒಟ್ಟು ಆದಾಯವು ರೂ. ೧,೮೧,೭೯೭–೯೬ ಆಗಿತ್ತು. ಅದರ ವಿಂಗಡಣೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿತ್ತು.

ಉತ್ಪನ್ನದ ಬಾಬತ್ತುಗಳು	ರೂ. ಆ. ಪೈ.
೧. ಭೂಕಂದಾಯ (ಐನ ಜಮಾ) ಮುಖ್ಯ ಆದಾಯ	೬.೨೦೮–೩–೦
೨. ಸಿವಾಯಿ ಜಮಾ	೧೦,೨೮೬–೮–೦
೩. ಕಮಾವಿಸ ಜಮಾ	೧೦,೦೯೬–೯–೬

5 ಸೇನ. ಎಸ್. ಎನ್., "ಎಡಮಿನಿಸ್ಟ್ರೇಟಿವ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಆಫ್ ದಿ ಪೇಶ್ವಾಸ್"

6 ಪು. ಪ. ಕ. ಜ. ರೂ. ಸಂ. ೧೪೦೫-೧೪೫೬, ನರಗುಂದ ಇಲಾಖಾ (ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ)

೪. ಇಜಾಫತ್ ಜಮಾ		೫೦,೦೦೦–೦–೦
೫. ಕರ್ಜ ಜಮಾ (ಸಾಲ)		೪೪,೮೯೯–೮–೯
	ಹಿಂದಿನ ವರ್ಷದ ಬಾಕಿ	೧,೩೦೭–೭–೯
	ಒಟ್ಟು ರೂ.	೧,೮೧.೭೯೭–೯–೬

ನಿವ್ವಳ ಆದಾಯ ನರಗುಂದದ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಕಂದಾಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವಸೂಲಾದದ್ದು ೧. ನರಗುಂದ ಪರಗಣೆಯ ೨೨ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ, ೨. ತರ್ಫ ಕೊಣ್ಣೂರಿನ ೧೯ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ, ೩. ಸಮತ ಬಾದಾಮಿಯ ೫ ಗ್ರಾಮಗಳು ಹಾಗೂ ೪. ತರ್ಫ ನವಲಗುಂದ ೩ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ. ಸಮತ ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಮಟ್ಟದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಫಲವತ್ತತೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಾಗಾಯತ, ತರಿ, ಖುಷ್ಕಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಭೂಕಂದಾಯ ನಗದು ಹಾಗೂ ಧಾನ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂದಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಸಿವಾಯ್ ಜಮಾ ಅಂದರೆ ಭೂಕಂದಾಯದ ಹೊರತಾಗಿ ಇತರ ಬಾಬತ್ತುಗಳಿಂದ ಬಂದ ಆದಾಯ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಜಕಾತ—ಇಜಾರದಾರರ ಕಡೆಯಿಂದ, ಅಂಬ್ರಾಯಿ–ಹಣ್ಣಿನ ತೋಟಗಳಿಂದ. ಇನಾಮ ತಿಜಾಯಿ ಇನಾಮದಾರರ ಜಮೀನಿನ ಉತ್ಪನ್ನದ ೧/೩ ಭಾಗ, ವನಚರಾಯಿ–ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಾಡಿನ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಲ್ಲಿ ಮೇಯಿಸಲು, ಮೊಹತರ್ಫಾ–ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಬಸಕ–ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರಿಂದ (ಪರಪೇಟಕರರು) ವಸೂಲಾದದ್ದು ಇರುತ್ತದೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತೇಲಿ (ಗಾಣಿಗ), ತಾಂಬೋಳಿ (ಎಲೆವ್ಯಾಪಾರಿ), ಕಾಸಾರ (ಕಂಚುಗಾರ), ಲೋಣಾರಿ (ಕಮ್ಮಾರ) ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕಮಾವಿಸ ಜಮಾ ಇದು ಕಂದಾಯ ವಸೂಲು ಮಾಡಲು ಯಾರು ಗುತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತಾರೋ ಅವರಿಂದ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಪರವಾನಿಗೆ ಪಡೆಯಲು ನೀಡುವ ಹಣ[7], ಸರದಾರರು ನೀಡುವ ಕಾಣಿಕೆಗಳು, ನ್ಯಾಯಾಂಗ ಫೀ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಖಂಡಗುನ್ಹೆಗಾರಿ, ದಾವೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋತವರಿಂದ ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ದಂಡ, ಪೈದಾಸ್ತ ಜಮಾ ಲಾಭದಿಂದ ಬಂದ ಹಣ, ಚಿಟ್ಟಿ ಮುಸಾಲಾ ಅಪಾದನೆಗೊಳಗಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಜವಾಬ ನೀಡಲು ಬಂದಾಗ ಕೊಡುವ ಫೀ, ಗುನ್ಹೆಗಾರಿ–ಅಪರಾಧಿಗಳಿಂದ ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಹಣ ಹಾಗೂ ನರಜಿರ ಅಧಿಕಾರ ಅಥವಾ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ನೀಡಬೇಕಾದ ಹಣ, ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ.[8]

ಖರ್ಚಿನ ಬಾಬತ್ತುಗಳು : ಸರಕಾರೀ ನೌಕರರಿಗೆ (ಕಾರಕೂನ), ವೇತನ ; ೨) ಗಾರ್ದಿ ಹಾಗೂ ರೊಹಿಲ್ಲಾ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ವೇತನ ; ೩) ದೇವಾಲಯಗಳ ಖರ್ಚು, ದೇವಸ್ಥಾನ ಖರ್ಚು ; ೪) ದಫ್ತರ ಖರ್ಚು (ಕಚೇರಿ ಖರ್ಚು) ; ೫) ತೈವಜ ; ೬) ಹಬ್ಬ–ಹರಿದಿನಗಳ ಖರ್ಚು ; ೭) ಕೋಟೆಗೆ ದೀಪ ಹಚ್ಚುವ ಖರ್ಚು ; ೮) ವಸತಿ ಖರ್ಚು ; ೯) ಮಿಲಿಟರಿ ಯೋಜನೆ ಖರ್ಚು (ಮುಸಲತ್ ಖರ್ಚು) ; ೧೦) ಧಾರ್ಮಿಕ ಖರ್ಚು (ಧರ್ಮಾದಾಯ) ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕಮಾವಿಸದಾರ, ಕಾರಕೂನ, ದರಕದಾರ, ದಫ್ತರದಾರ ಹಾಗೂ ತರಫದಾರ ಇವರಿಗೆ ವೇತನ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದರ ಹೊರತಾಗಿ ಅವರು ವಿಶೇಷ ಹಕ್ಕು ಸೌಲಭ್ಯಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹರಾಗಿದ್ದರು.

ಶಂಕರಲಿಂಗ, ಮಹಾಬಳೇಶ್ವರ ಹಾಗೂ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಖರ್ಚಿಗೆ ಹಣ ಮೀಸಲಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಹಣವನ್ನು ನಂದಾದೀಪ, ಶ್ರಾವಣ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ

7 ವಿಲ್ಸನ್, ಎಚ್. ಎಚ್. "ಗ್ಲೊಸರಿ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಲ್ ಎಂಡ್ ರೆವಿನ್ಯೂ ಟರ್ಮ್ಸ್", ಪು. ೨೦೫

8 ಅದೇ. ಪು. ೩೦೧

ಅಭಿಷೇಕ, ರಥೋತ್ಸವ ಮತ್ತು ಕಾರ್ತಿಕ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪೋತ್ಸವದ ಸಲುವಾಗಿ ಇರುತ್ತಿತ್ತು.

ದಫ್ತರ ಖರ್ಚು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪೇಪರ್, ಬಟ್ಟೆ, ಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಖರೀದಿಗೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು.

ತೈನಾಜ ಖರ್ಚು ಅಂದರೆ, ವಿಶೇಷ ಅತಿಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ವಿಳ್ಯದೆಲೆ, ಅಡಿಕೆ, ಲವಂಗ ಮತ್ತು ಏಲಕ್ಕಿ ಖರೀದಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದಲ್ಲದೆ ವಾರ್ಷಿಕ ಖರ್ಚು ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನಗಳಿಗಾಗಿ—ನಾಗಪಂಚಮಿ, ಗಣೇಶ ಚತುರ್ಥಿ, ದಸರಾ, ಸಂಕ್ರಾಂತಿ, ಹೋಳಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ನೃತ್ಯ ಮಾಡುವವರಿಗೆ (ಕಲಾವಂತ) ಹಾಗೂ ಹಾಡುವವರಿಗೆ (ನಾಚಗಾನ) ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಡೊಂಬರಾಟ ಮಾಡುವವರಿಗೆ, (ಡೊಂಬಾರಿ). ಬಹುರೂಪಿ, ಖೇಲಕರಿ, ಜಾದೂಗಾರರಿಗೆ. ಪಶಾವತಾರಿಗಳಿಗೆ ಹಣ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾದಿಲವಾರ ಖರ್ಚು ಎಂದು ಹೆಸರಿತ್ತು. ವೈರಾಗಿ ಮತ್ತು ಗೋಸಾವಿಗಳಿಗೆ ಹರಿದಾಸ ಕೀರ್ತನೆ ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಹಣ ಸಂದಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ, ವೈದ್ಯರಿಗೆ, ಭೂಕಂದಾಯ ನಿಗದಿಪಡಿಸಲು ಬಂದ ಪಾಟೀಲ, ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರಿಗೆ ಕಾಳು-ಕಡ್ಡಿ ಪೂರೈಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. (ಸಿದೇ ಖರ್ಚು). ಮೊಹರಮ್ ಸಲುವಾಗಿ ಫಕೀರರಿಗೆ ದಾನ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. (ಖೈರಾತ)[9]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವರ್ಷಾಸನ ಮುಂದುವರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. (ಧರ್ಮಾದಾನ).

ಪೇಶ್ವೆಯ ಗ್ರಾಮಾಡಳಿತ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತು. ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಮೌಜೆ ಮತ್ತು ಸಣ್ಣ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಮಜರೆ ಅಂತಾ ಹೆಸರಿದ್ದವು. ಗ್ರಾಮದ ಮುಖಂಡನಿಗೆ ಗೌಡ/ಪಾಟೀಲ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಇವನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮಲೆಕ್ಕಿಗ. ಇವರ ಹೊರತಾಗಿ ಬಾರಾಬಲುತೇದಾರರು[10] ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ : ಸುತಾರ, ಲೋಹಾರ, ಕುಂಬಾರ, ಮಾಂಗ, ನಾವಿ, ಪರೀಟ, ಜೋಶಿ, ಗುರವ ಮತ್ತು ತಲವಾರ. ಇವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು.

ಆ ಕಾಲದ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವರ್ಣ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲದೆ ವೀರಶೈವ, ಜೈನ, ಮುಸ್ಲಿಂ ಪಂಗಡಗಳಿದ್ದವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವ್ಯಾಸಂಗದ ಜೊತೆಗೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಆಡಳಿತ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪುರಸ್ಕಾರವನ್ನು, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಅಂದು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಏಕಪತ್ನಿತ್ವ ಮತ್ತು ಬಹುಪತ್ನಿತ್ವ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಬಾಲ್ಯವಿವಾಹ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದವು. ದೇವದಾಸಿ ಹಾಗೂ ವೇಶ್ಯಾವಾಟಿಕೆಯು ಉದಾಹರಣೆ ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮತ್ತು ಕೆಳವರ್ಗದ ಜನರ ಸ್ಥಿತಿಯು ಉತ್ತಮವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಾಪಾರವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿತ್ತು. ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಎಲ್ಲ ಜಿನಸುಗಳು ಮಾರಾಟವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಹೊನ್ನು ಎಂಬ ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಧಾರವಾಡೀ, ಇಕ್ಕೇರಿ, ಪುಣೆ ಹೊನ್ನುಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದವು. ವ್ಯವಸಾಯದ ಪ್ರಗತಿ ಕೂಡ ಆಗಿತ್ತು. ಹತ್ತಿ, ಜೋಳ, ಹೆಸರು, ಕಬ್ಬು, ಅವರೆ, ಕಡಲೆ, ತೊಗರಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳು ಪ್ರಮುಖ ಉತ್ಪನ್ನಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಸಂತೆಗಳು, ಉತ್ಸವಗಳು ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದವು. ಹೀಗೆ ನರಗುಂದವು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು.[11]

ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಇವರು ವಿಶೇಷ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸದಿದ್ದರೂ ಸ್ಥಳೀಯ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಶಂಕರಲಿಂಗ, ಮಹಾಬಲೇಶ್ವರ, ಹನುಮಂತ ಹಾಗೂ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ

9 ಕ. ಜ. ರೂ. ನಂ. ೨೪೦

10 ಅದೇ.

11 ಚಿಟ್ನಿಸ್, ಕೆ. ಎಸ್., "ಗ್ಲಿಂಪ್ಸಸ್ ಆಫ್ ಮರಾಠಾ-ಸೋಶಿಯೊ ಇಕೊನೊಮಿಕ್ ಹಿಸ್ಟರಿ"

ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು, ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಧನಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಸ್ಥಳೀಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋದರು.

ಮರಾಠಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ದೊರಕಿತು. ಮೋಡಿ ಲಿಪಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮರಾಠಿ ಪದಗಳೊಡನೆ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಪದಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು.[12]

---

12 ಮೋಲ್ಸ್‌ವರ್ತ : ಮರಾಠಿ-ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಡಿಕ್ಷನರಿ, ಪು. ೧೧೦